

ՔԱՅԼԵՐ ՄՈՒԹԻՆ ՄԷՋ

Վ Է Պ

(Շար.)

Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն Մ Ա Ս

Դ.

Դեռ կանուխ էր եկեղեցի երթալու համար։ Նստաւ սեղանին առջեւ, զիրքերու պզտիկ դէզի ծը տակէն յուշատետրը առաւ։ Արեւը կը փռուէր իր ամբողջ կոնակին վրայ, ու ջերմութիւնը ծոծրակէն անցաւ երակներուն, եւ գոհունակ ժպտի ծը փոխուեցաւ դէմքին վրայ։ Օրագիրը կանգ կ'առնէր իր հիւանդանալուն։ Շարունակեց։

«Անկողինը տասը օր զիս դամեց իրեն։ Եթէ Ժէրմէնը չըլլար, ո՛վ զիտէ այդ տասը օրը որքանով պիտի բազմապատկուէր։ Ծշմարիտ գոհողութիւն ճըն է իր ըրածը։ Բայց եթէ ես իր անխնայ հոգածութիւնը կը համարեմ գոհողութիւն ճը, վըստահ եմ որ իրեն համար բնական ու անխուսափելի բան ճը եղած պէտք է ըլլայ։ Որքա՞ն երախտապարտ եմ իրեն։ Այս զգացումը սակայն, որքան ալ խորունկ ու անմոռանալի, ստիպուած եմ այսուհետեւ ծածկել իմ ճէջս ու պէտք է զգուշանամ անկէ փշուր ճը իսկ յայտնել Ժէրմէնին։ Նախանցեալ օր սենեակէս ներս մտաւ, ու թէեւ կ'ուզէր դէմքին վրայ ժպտալ ճը ծաղկեցնել, աչքերը մտահոգութեամբ կը յորդէին։ Եւ այդ օրը ինքզինքս արդէն բաւական լաւացած կը զգայի։ Երբ ատիկա նշմարեց, դէմքը ճշմարտապէս պայծառացաւ, ու եկաւ նստիլ մահճակալին վրայ, քովիկս։ Ձեռքը առի ու սեղծեցի ուժով ճը։

— Որքա՞ն երախտապարտ եմ քեզի, Ժէրմէն։

Ու նկատեցի ճէկէն որ անիկա խոժոռեցաւ Յետոյ տրտմեցաւ ու զլուխը հակեց։

— Հիւանդութեանդ է որ երախտապարտ պէտք է ըլլաս, պատասխանեց առանց ինձի նայելու։

Գիտեմ որ կը սիրէ զիս։ Եւ իր սէրը կը զգամ անոր իւրաքանչիւր նայուածքէն, ձեռքի ամէն ճէկ շարժումէն, ձայնի առաջին իսկ շեշտէն։ Հիւանդութեան շրջանին երբ հարկ կ'ըլլար, քրտնած ըլլալու, փոխուիլ, նկատեցի որ աչքերը կը գոցէր, բայց ճատները դող ունէին մարմնիս վրայ։ Մեր ճարձիները սակայն իրար կը ճանչնային արդէն։ Ու այս զիշեր ալ, ամբողջ զիշերը, դեռ ճինչեւ քիչ առաջ...

Ինքզինքս բազմաթիւ անգամներ հարցոյ փորձեցի, առայժմ ալ կը կրկնեմ ատիկա։ Բայց ճիշտ ալ երախտագիտութիւնն է որ հսկայի ճը պէս, ու զօրաւոր լուսաւորումով, կը յայտնուի։ Ձար զգացում ճը չէ անշուշտ, անիկա շրջանակուած է քաղցր գորովով ճըն ալ։ Բայց ինչպէ՞ս գորով չունենալ անձնուէր բարեկամի ճը, ընկերոջ ճը հանգէպ։ Միա՛կ ընկերը։ Ձայն կորոնցնելու վախը, ու այդ երկիւղին հետեւանքով զայն ի զին ամէն բանի պահպանելու ճիպը, իմ ճէջս յարուցած են զգացում ճը որ զիս կը ճղէ հաւատացնել իրեն որ փոխադարձաբար կը սիրեմ զինք։ Թերեւս թէ Ժէրմէնը ճանչցած ըլլայի տարբեր պայճաններու ներքեւ, այն ատեն սէրը իմ ճէջս ալ հաւասար ուժգնութեամբ արձագանգ գտնէր։ Թերեւս ինքնաբերաբար ճնէր։ Սակայն այժմ արդէն հոգը տուած է իր բերքը ու հոն նստուած ո եւ է հունա դատապարտուած է կորսուելու, արեւ չտեսնելու։»

Ընդհատեց. արեւը ծանր բեռի ծը նման կը կշռէր կռնակին, ծոծրակին ու գլխուն վրայ: Փեղկերը գոցեց գրեթէ բոլորովին, ու նեղ բացուածքէն արեւը ասխտակածածին վրայ նիզակի ծը նման զաճուեցաւ: Նստաւ հակառակ ուղղութեամբ, դէմքը՝ պատուհանին:

«Վաղը առտունէ պէտք է որ լըջօրէն զործ մը հետապնդեմ: Նախ հացս շահելու ու յետոյ ժերմէնին պարտքս հատուցանելու համար: Կ'երեւակաւեմ իր դայրոյթը ու ծխնդամայն տրամութիւնը. եթէ այս տողերս կարենար կարդալ, Քիչ առաջ իրեն կը խօսէի այս իմաստով. կը խորհէի լաւ, պատշաճ բան մը ընել:

— Կը ներեմ այս անգամ, ըսաւ շեշտակի աչքերուս նայելով:

Կ'ուզէր տակաւին խօսիլ բայց լուզումէն թէ տարբեր զգացումէ մը, չկրցաւ բառերը քով քովի բերել: Այն րոտն հասկցայ զինքը: Հիմա ալ տակաւին կը դռնարանամ բացատրելու իր հոգին: Վերջապէս սակայն հիւանդութեանս ամբողջ շրջանին խնամեց զիս ծխածանակ եւ նիւթապէս: Սենեակին վարձքիս մասին չ'ուզեր անգամ ակնարկութիւն մը իմանալ: Եւ աւելին, կը պարտադրէ որ ճինչեւ գործ մը ծարելս չխորհիմ հացի մասին: Ինծի համար այս դրութիւնը անհունօրէն նուաժողութիւն է: Բայց ան չի հասկնար որ անօթի մնալը ես նախընտրելի պիտի գտնէի: Ու ես ստիպուած եմ զայն չվշտացնելու համար ինքզինքս մահացնել: Անշարեւա մը կայ իմ եւ ժերմէնի բարոյական ըմբռնութեամբ միջեւ: Լքեքը տալշութենէն դուրս պիտի գային եթէ «մահացում» բառը ըսէի իրեն: Երեւոյթը սովորական, շատ բնական է իրեն համար: Կ'երեւի յառաջացած քաղաքակրթութիւնը այդպէս կ'ընդունի: Շատ ալ հաճելի պիտի չըլլար ինծի համար վայրենիի տեղ անցնիլը:

Ինչ ալ ըլլայ սակայն, պէտք է կերպ մը կարգադրել այս հարցը: Երեւմտաւորի մէջ յայտնի է որ Արեւելքը բարձ չունի: Ասիկա չի նշանակեր սակայն որ արեւը շրջած է իր ուղին: Գիտելու ձեռն է կախուած: Կրնամ սակայն փոխել իմ եղանակս: Կամ պէտք է որ փոխեմ: Եթէ ասիկա անհրաժեշտ, անխուսափելի իսկ ըլլար, դեռ շատ կանուխ է այս մասին մտածելը:

Եւ կարծաւ ունիմ մեր տրամօրօր ճեղքելին:

Բուն: Երակներս կը յորդին առաքելական շարականներով: Հոս հասնելէս ի վեր եկեղեցի չեմ գացած: Անդիմադրելի է այլ եւս կանչը: Երթամ, ու թող ականջներս, գանկս լեցուին մեր աղօթքներուն թաղծոս երաժշտութեամբ: Այսօր խունկով զինով նալ կ'ուզեմ:»

Յունուարի մէջ դարնանային այս օրը բարեհաճ երեւոյթ մը համարեց Արամ, ու ինքզինքը տղու մը պէս երջանիկ զգաց: Զրկանք համարեց հանրակառք նստիլը ու բալեց ծինչեւ Սէն-Ժաք փողոց: Մատուռին դռնէն արտասանուած «անտես մի՛ առնէք»ը զինք առաւ իր կռնակը ու փոխադրեց Ոսկեղջիւրի իր եկեղեցին: Պահ մը վարանեցաւ բակին մէջ, ու հոն յամեցող մարդոց մէջ ծանօթ մը շնորհակարարութեամբ նախ: Ձէ՛ որ միշտ հոս կը հաւաքուէին ինքը, Յակոբ, Օննիկ եւ Ստեփան:

— Որոշած եմ Փարիզ մեկնիլ, հոս ինծի համար չէ...

Կը խօսէր մէկը իր կուշտէն: Ու պատրանք չքացաւ, խնդաց ինքնիրեն Արամ, մտաւ եկեղեցի:

Պատարագը նոր կը սկսէր: Լեցուն էր մատուռը: Յառաջացաւ քանի մը քայլ, աչքերը դարձուց չորս կողմ ծանօթ մը նշմարելու յօտով: Խորանին վրայէն սարկաւագին «Օրհնեա Տէր»ը սակայն հասաւ եւ իր ուշադրութիւնը գրաւեց:

— Աստուած օրհնէ, թո՛ղ օրհնէ, սիրելիս, մողթեց Արամ, ճաթած ձայնով թող բանայ:

«Մի որ յերեխայից»ին Արամի ջղայնութիւնը հասած էր ծայր աստիճանի: «Մարմին Տէրունական»ին քիչ մնաց պառար: «Սաղմոս ասացէք»ը սարկաւագը «խա՛ջ» դարձուց: «Հրեշտակային»ին Արամ գլուխը կարեկցութեամբ շարժեց:

— Ա՛խ, տկանջդ խօսի, Զուհայեան, հոս ըլլայի գոնէ մէկ պատարագի: Երուսաղէմէն Փարիսեցիները դուրս վտարող աւելը հոս ալ ըլլար, տեղին չէ...

Իրենց պատարագը, Զղպաց իսկ որ շրթները բացուած են ու ձայնը հետզհետէ կը բարձրանայ: Չնշմարեց որ շուրջինները իրեն կը նային տարօրինակ աչքերով: Յանկարծ սթափեցաւ ձեռքի մը իր ուսին հպումէն:

— Զարե՛հ:

— Արա՛մ:

Բակ ելան աճապարանքով: Համբուրուեցան ուրախութեամբ: Կեդրոնականի դասընկեր, վերջին տարին քով քովի կը նստէին: Զարեհ ձեկնած էր Արամէն առաջ: Կ'անգիտանար սակայն անոր Մարսէյ գտնուիլը: Գաղթը արդէն տեղի ունեցած էր այնպիսի պարագաներու տակ ու այնքա՛ն իրարանցումով որ ժամանակ ու արածողութիւն ունեցած չէին իրար տեղեակ պահելու իրենց ձեկնումէն:

— Ըսել է ամիսը անցաւ որ հոս ես:

— Գեղեմեմբերին վերջերը հասայ:

— Ինձձե չուրջ ամիս ծը վերջ ուրեմն: Զարմանալի է որ իրար չենք հանդիպած:

— Ու ես որ միակուսեան ձեջ կը չարաչարուէի:

— Բոլորովին մինա՞կ ես:

— Միւս-միւսակ: Իսկ դո՞ւն:

— Սկիւտարէն ընկեր ծը ունի՞մ որ ինձձե առաջ հոս եկած էր: Ունէի իր հասցէն: Ուղղակի իրեն եկայ արդէն:

— Երանի՛ քեզի:

— Կը կրկնեմ. զարմանալի է որ աւելի կանուխ հանդիպած չենք իրար: Ես ամէն կիրակի եկեղեցի կուգամ...

— Այո, բայց ես դեռ առաջին անգամն է:

— Ատո՛ր համար... Միտլ ըրեր ես սակայն: Ասիկա կ'ըսեմ ոչ թէ կրօնաճող ծը ըլլալու համար, այլ սրովհետեւ ծանօթի ծը հանդիպելու միակ ճիջոցը եկեղեցին է:

Փողոց ելան: Արամ մոռցաւ ամէն մտահոգութիւն, Ժէրմէնն ալ մոռցաւ: Ուրախութիւնը զոր իրեն շնորհեց այս հանդիպումը, ատենի ծը համար առաւ զայն ամբողջութեամբ իր ձեջ: Դարձաւ Կեդրոնականի տղան: Ուրախ գուարթ խօսակցելով հասան Քուր-Պելլէօնս, Զարեհ տարաւ զայն Café Phocéén:

— Այս սրճարանը բնաւ չէի՞ր եկած:

— Ու Արամի ժխտական պատասխանին վրայ:

— Մենք ամէն օր կէսօր իրիկուն հոս կ'ըլլանք: Եղուարդը քիչ վերջ կը հասնի. բոլորս ձեկ կը ճաշենք:

Երկու ամիս կ'ըլլար որ Զարեհ Մարսէյ կը գտնուէր: Գործ ծը գտած չէր տակաւին: Հայրը կը գրէր որ չմահացողի զրամի ծախն:

— Անշո՛ւշտ, անշո՛ւշտ, հայկ տեսաւ Արամ ըսել. մինչ ծախն կը խորհէր:

— Երջանի՛կ տղայ, որ դեղարանատէր հայր ունիս...

Իր հայրը բանուոր էր. լալու չափ յուզուեցաւ այս յիշողութեան վրայ: Զարեհ կը շարունակէր:

Կը բնակէր Կեդրոնաբանական Պարտէզին փողոցը: Հրաշալի կի՛ն ծը. ամուսինը նաւորդ է, գրեթէ միշտ բացակայ: Բայց աստուածային կի՛ն ծը, կրկնեց աչքերը ցանկութեամբ շողացնելով: Ու կարծես իր սպասած հետաքրքրութիւնը չգտնելով, ծանրացաւ:

— Օր ծը ճեղի տանի՞մ ու տեսնես: Մարմին ծը ունի ո՛ր... ձուկ, ձո՛ւկ: Խերս կ'անի՞ծէ կոր սակայն սատանան, աւելցուց գրեթէ պարծենկոտ:

— Poule ծըն ալ դուն չգտա՞ր, հարցուց Արամին:

— Հարցնելդ աւելորդ է, յարմար նկատեց պատասխանել Արամ կարեւորութիւն չառնող շեշտով ծը:

— Կրնա՞նք տեսնել:

— Ուզած պահույ:

Poule եղար, դո՛ւն ալ poule եղար, Ժէրմէն, Խղճախայթի պէս բռն ծը ունեցաւ Արամ, որ սակայն երկար չտեսեց: Կնիկս չէ՛ հա, մտածեց ինքնիրեն, որպէս ինքնարդարացում: Ու ձեկէն անդրադարձաւ, հասկցաւ որ երբե՛ք սեր պիտի չկըրնար զգալ այդ կնոջ հանդէպ: Խե՛ղճ, խե՛ղճ Ժէրմէն: Պա՛հ, ի՞մ երիտասարդութիւնս չի՞ բաւեր միթէ իրեն: Անշուշտ, անշո՛ւշտ, պատասխանեց ձայն ծը ներսէն: Ծատ է անգամ, տեւցուց այդ ձայնը: Բայց Արամ չուղեց աւելին ականջ տալ, դուրս եկաւ նորէն, եւ ուշադրութիւնը տուաւ Զարեհին:

— Հրաշալի երկիր ինկած ենք, Արա՛մ: Հոս տեղի կ'ինքերը խենթ կ'ըլլան թուխերուն համար: Պիտի ապրինք, եւ փառաւոր տեսալեն:

Ա՞յդ է միայն ապրիլը. պիտի պատասխանէր Արամ, բայց չխօսեցաւ երբ նշմարեց Զարեհի յափը շտակուած արատայատութիւնը: Թերեւս ծիծաղելի թուէր անոր իր այս խորհրդածութիւնը: Նախընտրեց ուրեմն լուռ մնալ: Հիմայ որ ընկերոջ ծը կը հանդիպէր, օտարութեան ու առանձնութեան ձեջ, էականը ձեկը ունենային էր: Եթէ այս ճիջօցին հանդիպէր իրենց թաղին ստահակներէն ձեկուն իսկ, որուն բարեւ անգամ տալէ կը խուսափէր այն ատեն, որտեղ դեղուճով պիտի մօտենար անոր ու իր օրերը հեռը բաժնէր: Արամ կուգար այս երկիրը,

իր ճեջ կրելով ուրիշ երկիր ճը, եւ ասիկա այն-
քա՛ն աւելի խորապէս որքան կը պատահի որոշ
դարգացումի հասած անձերու համար: Հետո ալ
երկրէն, բայց եւ այնպէս իր իւրաքանչիւր նեարդը
կառչած մնացած էր անոր: Նոյն հողին ընկեր ճը
հաշիշի դեր կը կատարէ: Ժէրճէն, հակառակ իր
բովանդակ զոհարեումին եւ պարզեւած ինքնաճո-
ռացման ժամերուն, դարձեալ սովորական պահերուն
անկարող պիտի դառնար փլուզման ահագնութեան
հանդէպ զինք՝ անզգայ դարձնելու: Առանձինն՝ պի-
տի խորտակուէր: Բանակը երգելով կը նետուի
թնդանթներու բերդին դէմ, առոր բովանդակ գի-
տակցութիւնը ունենալով հանդերձ:

— Ահա եւ ճեր Պէրպէրեանցի եղուարդը, ը-
սաւ յանկարծ Զարեհ ցոյց տալով Արամի արեւիկից
երիտասարդ ճը որ դէպ ի իրենց սեղանը կ'ուղղուէր:

Կէս ժամ չանցած՝ Արամ եւ եղուարդ կարծես
տարիներէ ի վեր երկու ծառերիմներ եղած ըլլային:
Եղուարդ կը խօսէր առատ եւ համարելի անկեղ-
ծութեամբ ճը: Անսպառ բարութիւն ճը ջրվէժի
նման կը ցայտէր անոր էութենէն: Արամի համար
շատ դիւրին եղաւ անոր հողին անձիջապէս իսկ
կաշալ անոր աչքերուն ճէջ: Ծանցցուելու համար
խորացում պահանջող ճէկը չէր եղուարդ: Միաժամ
ու հաւատացող: Աճէն հանդիպածին անխնայ
շռայլութեամբ ճը ինքզինքը բացող ճէկը: Բարու-
թիւնը երբ յորդահուան է, գիծ ճըն է որ կը խեղ-
դէ իր ճէջ ճիւս բոլոր գիծերը: Խոշոր առաւելու-
թիւն ճըն է, ու ճիւսժամանակ յաճախ թերութիւն
ճը: որովհետեւ զայն ունեցողը առանց պաշտպա-
նութեան կը յանձնէ դիմացինին: Լռակեաց, ճութ
ու անժպիտ, Արամ սիրեց եղուարդը: Թուխերը գրե-
թէ ճիշտ խարտեաշները կը սիրեն ու փոխադար-
ձաբար: Մէկը իր պակասը կը գտնէ այսպէսով
ճիւսին ճէջ ու կ'ամբողջանայ:

— Հոս մնալը հրաշալի պիտի ըլլայ, կը խօ-
սէր եղուարդ: Անձիջապէս ճիւսթիւն ճը կը կաղ-
ճենք: Երէկ այս ճասին կը խօսէի «Հայաստան»ի
խմբագրին հետ: Անյուսալի շարժում ճը կրնանք
ստեղծել: Կրնանք որ ճըն ալ ճեր թերթը ունենալ:

— Երկսեւ պիտի ըլլայ անշուշտ, չէ՞:

— Աճբարիշտը նայէ, ունեցածդ քատա-
կան չէ՞:

— Իրարճէ ի՛նչ համ կ'ելլէ...

— Աճթ է, Զարեհ, կ'նաճողութեանդ չափ

ճը դիր: Լուրջ խօսակցութեան ճը պահուն գտնէ
զսպէ՛ ինքզինքդ:

Ու շարունակեց ճանրանալ այս նիւթին վրայ,
երկար ու ամենաչնչին ճանրաճանութիւններով:
Զարեհ ճտիկ կ'ընէր զայն ճերթ ընդ ճերթ նշանա-
կալից ակնարկ ճը ուղղելով Արամի: Այս վերջինը
պիտի ուզէր սակայն որ եղուարդ խօսի առանց
զազարի: անոր խոնդաճառութիւնը զովացուցիչ ու
վերանորոգիչ ըմպելիի ճը պէս ուճալ ուճալ կը ներ-
խուժէր իր ճէջ ու կ'ալլափոխէր զինք: Մինչեւ որ
հասաւ իր հուժկու երեւակայութեան: Այն ատեն
Արամ եղուարդի բոլոր խօսքերը վերածեց գրեթէ
շօշափելի պատկերներու: Ստեղծեց նոր իրականու-
թիւն ճը որ ճուցնել տուաւ զոյութիւն ունեցողը:

Ծաղին հետ իրենց խճած առատ զինին ան-
զրադարձութիւն ամէն հաւանականութիւն վերջուց Ա-
րամէն: Իրիկունը ճինչեւ ուշ ատեն մնացին ճիւս-
սին: Բաժնուելու պահուն եղուարդ հասցէն տուաւ
եւ պնդեց որ անպայման հետեւեալ օր հանդիպի
իրեն: Ինք ամէն օր հօրեղբորորդուն հակիթի
խանութը կը գտնուէր, ուր պիտի սպասէր իրեն
անպայման:

Ե.

Ընդարձակ սրահ ճը, ամբողջ երկայնքին, ու
գրեթէ բոլոր լայնքը գրաւող երկար սեղաններով:
Եւրջ հարիւր յիսուն աշխատաւոր, որոնց հաղիւ
տասը հողին այր: Իւրաքանչիւրին առջեւ ճէյճէկ
պարապ պարկ, որ պիտի լեցուէր սեղաններուն վը-
րոյ բրգացած լուբիաներով ստրկուելէ յետոյ: Առ-
տուան ժամը ութին գործի կը սկսէին, ու կը վեր-
ջացնէին իրիկուան ժամը եօթնին: Պարկը հինգ
ֆրանք կը վճարուէր: Բաւարար օրապահիկ ճը
ապահովելու համար նուազագոյն երեք պարկ լե-
ցնելը անհրաժեշտ էր: Պէտք էր հետեւաբար ա-
րագաշարժ, խիստ արագաշարժ ըլլալ: Արամ առա-
ջին օրը հողիւ կրցաւ ճէկ պարկ լրացնել: Ու
զարմացաւ որ իր կուշտի Սպանուհիները որոնք
անդադար շաղակրատած էին, իրենց հինգերորդ
պարկը կը լեցնէին արդէն: Բրամ իր դիմացը ունէր
վարդուհին, տասներու թ տարեկան հողիւ, սեւ աչ-
քերով, անուշ ազնիկ ճը: Միեւնոյն պանդոկը կը
բնակէին, ու ան էր արդէն որ զինք այս գործին
բերած էր: Կը խօսէր շարունակ իր խօսակցու-
թիւնը ընդճիջելով ճերթ ընդ ճերթ երգով ճը:

Աքսորին ծնողքը կորսնցուցած էր: Զինագազարին շատ ձև ուրիշներու նման ինքզինքը որբանոցի մը մէջ գտած էր: Այժմ եկած էր Մարտէլլ, և կը սպասէր Ամերիկա վերջին պահուն գտնուած ազգականի մը մօտ երթալու համար անհրաժեշտ պաշտօնական ձեւակերպութեանց լրացումին: Պարապ սենեակը մնալէն կը նախընտրէր աշխատիլը: Հաճոյքի համար է որ կուգար աշխատանոց:

Անդադրում խօսակցութիւնները, զանազան տեղերէ երգուող եղանակները ու սեղանէ սեղան նետուող բացազանցութիւնները կազմած էին ճշտասուն ժխոր մը որ կարծես մեքենաներու ազնուկը կը փոխարինէր այս սրահին մէջ:

Արամ երբ առաջին անգամ նստաւ սեղանին առջեւ, ջիղերը անօրինակ ցնցում մը կրեցին, ու ինքզինքը զգաց կորսուած անձայր տարածութեան մը մէջտեղ: Աչքերը չնշարեցին սրահին սահմանները, ու կարծես գահավիժած ըլլար անդունդի մը մէջ ուր դատապարտուած էր անորոշ ժամանակով մը մնալու: Խօսողներուն ձայները ականջէն մտան, բայց բառերը ուղեղին չհասան: Տրտմութիւնը այնքան մեծ եղաւ եւ յորձանային, որ յորդեցաւ, տարածուեցաւ դէմքին վրայ ու աչքերուն մէջ: Գլուխը հակած, մատները դժուարութեամբ կը շարժէին, ու մէկէ աւելի անգամներ մաքուր լուրիան շփոթեց օտար մարմնի մը հետ: Երբ նայուածքը հետեւեցաւ մաքրուած լուրիաներուն ու անոնց հետ ինկաւ պարապ պարկէն ներս, խորունկութիւնը սարսափազդու եղաւ: Իրեն թուեցաւ որ յաւերժութիւն մը անհրաժեշտ պիտի ըլլար զայն կարենալ լեցնելու համար: Ու անոր մէջ նետուած իւրաքանչիւր բուռ լուրիային հետ, ան պիտի հոն թաղէր պատառ մը երիտասարդի իր սրտէն, ափ մը իր ցանկութիւններէն ու փունջ մը իր երանգներէն:

Վարդուհիի ներկայութիւնը իրեն համար փրկարար եղաւ սակայն: Նշմարելով Արամի ընկճուած արտայայտութիւնը, կը հետաքրքրուէր:

— Ի՞նչ կը մտածես ատանկ խորունկ-խորունկ: Այնքա՞ն բարոյութիւն, մտահոգութիւն կային անոր ձայնին ու նայուածքին մէջ որ Արամ դորովով ժպտեցաւ անոր:

— Դժուար գտար անպատճառ մաքրելը: Բայց կամաց-կամաց կը վարժուիս: Շատ բարակը նայելու սէտքը չունիս արդէն: Նայէ՛, ինծի նայէ անգամ մը:

— Կնոջ մը համար դիւրին գործ է ասիկա, բայց երկիմարդու մը համար... խնդալիք է, չէ՞:

Ու խնդաց չլալու համար: Վարդուհի կը խօսէր առանց յոգնելու, ու մանուկի մը հետաքրքրութեամբ իրարու ետեւէ հարցումներ ուղղելով: Արամի տիրութիւնը անհետացած էր. ան ճուշտաւ նոյն իսկ իր վիճակին գիտակցութիւնը, ու Վարդուհիի զուարթութիւնը զինք ալ վարակեց, պատասխանեց սիրով ու ժպտուն:

Արամ նշմարեց որ իր շուրջիները կը յամառէին հետաքրքրութեամբ իրեն նայիլ: Կային որ իրարու մէջ կը խօսէին նշանակալից ականարկներով ու մերթ ընդ մերթ խնդալով: Ամենէն աւելի յամառողը դիմացի շարքին քիչ մը վերօք նստած երիտասարդ կին մըն էր, շատ թուխ, գրեթէ սեւ, որ կը ճատէր անոր օտարական մը ըլլալը: Արամի անմիջապէս աջին չորս Սպանուհիներ էին դէմ-դիմաց, որոնք անընդհատ կը խօսէին իրենց լեզուով, ժպտը անպակաս, ու նոյնքան ալ անպակաս քրքրեցնելով: Ճիշտ իր կուշտի Սպանուհին մերթ ընդ մերթ գոգունի ականարկ մը կը սահեցնէր իր կողմ եւ իսկոյն կը դառնար երբ Արամ իր աչքերը կը դարձնէր անոր: Ձախին տարեց Իտալուհի մը կար որ սկսաւ գէշ ֆրանսերէնով մը խօսիլ հետը: Վարդուհի ցած ձայնով սկսաւ երգել:

Մի լաւ բլբուլ, քեզ մի քանջօր

Որ փոքորիկն անիրաւ . . .

— Թա կեօ՛ւ, պուաց անոր քանի մը կարգ վարէն լրբենի արտայայտութեամբ կին մը, անպատկառօրէն խնդալով:

— Մե՛ռս, նետեց Վարդուհի անոր, միշտ ժպտուն, ու նոյն բարի եւ համակրելի արտայայտութեամբ, ու շարունակեց իր երգը զարմանալի անխիթութեամբ մը:

Կ'անցնին օրեր, կուգայ կրկին

Մի նոր գարուն վարդաբեր...

Մինչ՝

— Մա՛նժ-լա, կը փոխադարձէր անդին կինը բերանը լայն-լայն բացած: Բայց իր ձայնը գրեթէ կորսուեցաւ ընդհանուր աղաղակի մը մէջ որ բարձրացաւ գրեթէ լոյսի սեղաններէն:

— Հո՛ւ, հո՛ւ, հո՛ւ...

Դեռ չվերջացած, ծափեր բարձրացան, ու զիլ ձայն ձեռք կը պոռար բոլորէն լսուելու աստիճան ուժով:

— Պի՛ւ... պի՛ւ...

Մէկէն սակայն ծափ ու բացազանչութիւն դադարեցան. ֆոնորքերէսը, յօնքերը պոստած ու յաղթ հասակը ցցած, կը հասներ:

— Վուայեօ՛ն, վուայեօ՛ն, խենթեցա՞ք բոլորդ ալ, թէ ոչ օդ առնելու պէտք ունեցողներ կան ձեր մէջ...

Մատները ձեքենաներու արագութեամբ կ'աշխատէին, ու զլուխները հակ, զսպուած խնդութիւնները չոր հագերու նման ձերթ ընդ ձերթ կը պոռթկային:

— Զարմանալի թող չթուի քեզ ասիկա. — կը բացատրէր Վարդուհի Արամին: Սովորական բան ճշն է, ու օրուան մէջ այս տեսակ պատահարներ քանի ձեռք անգամներ տեղի կ'ունենան: Պիտի վարժուիս:

Կէսօրին Արամի պարկը քառորդովը լեցուած չէր տակաւին: Նկատելով զայն, անիկա յուսահատօրէն ժպտեցաւ: Յետոյ, ամենուն նման ճաշեց: Հաց ու պանիր բերած էր միասին. ծրարը ծունկերուն վրայ պահած, ամէնալով արագօրէն լրացուց: Իր շուրջը բոլորը շարեցին քանի ձեռք տեսակ ուտեստեղէններ, ու անխուսափելի զինիի շիշը: Վարդուհին անգամ բազմաթիւ Ծոխ ուտելիք էր բերած: Բոլորը կը ճաշէին զուարթ ու իր ճակատագրէն գոհ ձեւերով: Անոնց այն ուրախութիւնը նախ եկաւ իր դրութեան դառնութիւնը շեշտուած գիծերով զգացնել իրեն, բայց քիչ վերջ, զարմանալի հակադրութեամբ ձեռք, չքայուց զայն, ու իր մէջ ալ ստեղծեց նմանօրինակ գոհ ու թեթեւ տրամադրութիւն: Հաճոյք զգաց զիտելով աշխատանքուն հինքը ծիծաղները, ու հետեւելով անոնց երջանիկ շարժումներուն: Ինք մինչեւ այժմ երեւակայած էր աշխատաւորներու ամբօրն տրտման, զիջող ու մռայլ նայուածքներով: Անակնկալ ու ճշմարիտ ուրախութեամբ ճշն է որ զինք կը լեցնէր այս պայծառ, ժպտաղէս ու գոհ բազմութեան գոյութիւնը իր շուրջ, ու սիրով ինքզինքը ուզեց իսառնուած ու նայնացած նկատել անոր մէջ: Իր խորաթափանց ու վերլուծող միտքը կը փորձէր հասնիլ պատճառներուն որոնք կարելի կը դարձնէին այս

տեսակ ձեռք հրաշքը: Անտարակոյս բազմաթիւներու սահմանափակումը որ կը բղխէր իրենց անձնակ միտքէն: Պակասը ձգտումին հանդէպ բաներու ուրոնք միշտ պիտի անկարելի մնան իրենց նմաններուն համար: Բայց համակերպումը եթէ իր անձին համար անբնական կը թուէր մինչեւ այժմ ու չէր իսկ խորհած ատոր կարելիութեան մասին, զայն կը գտնէր ահա բազմութիւն անձերու մօտ, եւ սակայն այս իրողութիւնը իրեն զարմանալի թուելէ աւելի դժահատելի ու բարի երեւցաւ:

Իր այս խորհրդածութիւններուն մէջ սակայն ընդմիջուեցաւ շատ թուի, գրեթէ սեւ կնոջ նայուածքներէն որոնք տարօրինակ ծանրութեամբ ձեռք իր վրայ կ'իյնային: Եկած էր Վարդուհի քով, ու կը խօսէր անոր հետ, բայց Արամ զիւրութեամբ գուշակեց որ ասիկա ըրած էր պարզապէս աւելի մօտէն զինքը զիտելու ու իր ուշադրութիւնը գրաւելու համար:

— Պրանսերէն գիտէ՞, կը հարցնէր Վարդուհին առանց իր աչքերը Արամի վրայէն վար առնելու:

— Այո՛, տիկին, պատասխանեց ուղղակի Արամ ժպտելով թեթեւօրէն:

Ու խօսեցան: Այճերիս ծնած էր ու այրի: Կրկնեց այրի ըլլալը, աչքերը տարօրինակ կերպով շողացնելով: Վարդուհի հեռացաւ խօսակցութեան ընթացքին, ու այն ատեն կ'ընէր նստաւ անոր տեղ, Արամի դէմը: Բնաւ որ կը համակրէր Հայերուն, չէ՞ որ Արեւելքի կը սեպուէին երկու ազգերն ալ վերջապէս:

— Սուրճը հարկաւ կը սիրէք, հարցուց անակնկալօրէն:

— Անշուշտ, պատասխանեց Արամ, ու աւելցուց:

— Կա՞նք Արեւելքի որ չսիրէ միթէ:

Խնդաց կ'ընէր, ու վայրկեան ձեռք հեռանալով վերադարձաւ պզտիկ շիշ մը ու բաժակ մը բերած:

— Ես ալ առանց սուրճի չեմ կրնար ըլլալ: Ամէն օր այս շիշով սուրճ կը բերեմ հետս:

Թօսելով հանդերձ բաժակ մը լեցուց, ու Արամի երկարելով:

— Հարկաւ չէք ձերթեր:

— Բայց դո՞ւք:

— Դժբաղդաբար բաժակը մէկ հատ է միայն: Ես յետոյ կը խմեմ, հսկ չէ: Երբ կ'ընէ չէ դեռ: Առէ՛ք, առէ՛ք, անոնց գրեթէ խնդրական:

Առ երբ Արամ շնորհակալութիւն յայտնելով առաւ.

— Պազ է, բայց ի՛նչ ընես: Մեր տունը չենք որ հոս: Թերեւս անհամ գտնէք. բայց կ'ուզեմ համադուր որ յանցանքը իմն չէ: Օր ծը տունս եկէք, պիտի տեսնէք: Եթէ կրնաք այս իրիկուն իսկ, հէ՞. ճիսպին տաք սուրճ ծը կը խմենք...

Արամ շուարած էր իր պատասխանին վրայ, երբ Վարդուհիի գալուստը զինք փրկեց:

— Տե՛ղդ, շա՛ն կնիկ, ըսաւ հայերէն ու խընդալով: Երեքն ալ խնդացին:

Մինչ կողքի տարեց Խալուհին Արամի աւանջին կ'ըսէր ցած ձայնով.

— Ետտ մտիկ չընես այդ կնոջ, չըլլայ որ տունը երթաս, կատղածին մէկն է. մեղք ես, շատ երիտասարդ ես տակաւին...

Կէսօրուան դադարին վերջանալուն քառորդ ծը կար դեռ: Փողոց ելաւ: Առանձին, ու ցուրտին ազդեցութեան տակ, իրեն թուեցաւ որ առաւուրն է ի վեր իր ժամերը անցած են տարօրինակ, գրեթէ անիրական մթնոլորտի ծը մէջ: Նշմարուած բազմաթիւ դէմքերը, լսուած խօսքերը, ու մանաւանդ անընդհատ աղմուկը որ թաւ եւ աններդաշնակ դիմառութեան ծը նման կը ծփար աշխատանոցին մէջ, իրարու խառնուած, յորինած էին անըմբռնելի երեւոյթ ծը զոր Արամ սիրով անհաճոյ մղձաւանջ ծը պիտի ուզէր համարել: Դեռ մինչեւ այսօր իրեն անծանօթ այս կեանքը, ու իր առաջին անգամ ըլլալով բազմութեան ծը մէջ ինկած ըլլալու եւ մանաւանդ այդ ամբողջին մէկ մասնիկը կազմելու հանգամանքը, իր ջիղերու բովանդակ սարուածքը հիմնովին դրդած էին, եւ նո՛ր է տակաւին որ կը կը զգար այդ ցնցուծը, բաց օդին տակ ու առանձին: Եթէ իր մէջ անվերադարձօրէն խուսափուծի ցանկութիւնը յայտնուեցաւ ու ժգնօրէն, քանի ծը րոպէ վերջ հոն դառնալու ստիպուած ըլլալու պարագան իր մօտ նոյնքան եւ աւելի զօրութեամբ ստեղծեց հետաքրքրութիւն ծը խորանալու այդ կեանքին մէջ, ու նշմարելու անհրաժեշտ պայծառութեամբ ծը անոր բոլոր երեսները: Առաւուրն է ի վեր իր հոն անցուցած քանի ծը ժամերը արդէն լայնօրէն բաւական էին որպէս զի հետաքրքրութեան այս դրացուծը իր մէջ աւելի քան երբեք արդարանար:

Իր սեղանին չհասած, հեռուէն, նշմարեց որ

իր տեղը զրաւած է կուշտի Սպանուհին ու արագօրէն կ'աշխատի: Մտաւախութեամբ լի զարմանք ծը եկաւ վրան: Վարանցաւ աւելի յառաջանալու, կանգ առաւ, ու դիտեց: Վարդուհի ինք ալ կ'աշխատէր, ու յանկարծ Արամի զարմանքը աղշութեան փոխուեցաւ, երբ նկատեց որ Վարդուհի իր մաքրած լուքիաները բուռ բուռ կ'անցընէ Սպանուհիին, բայց գրեթէ նոյն րոպէին իսկ գուշակեց ինչ որ տեղի կ'ունենար, դէժքը առաւ գոհունակ արտայայտութիւն, արագութեամբ իր պարկին մօտեցաւ: Սպանուհին եւ Վարդուհի իրենց աճապարանքին մէջ չնշմարեցին անոր գալուստը, ու երբ Սպանուհին անոր ներկայութիւնը զգաց իր կողքին, շփոթեցաւ, չհամարձակեցաւ իսկ Արամի դէմքին նայելու: Այտնորը կը բռնկէին, յանկարծական շարժումով ծը անցաւ իր տեղը: Վարդուհի աղուոր կատակ ծը յաջողցուցած տղու ծը պէս սրտանց կը խնդար: Արամ նշմարեց որ իր պարկը զգալիօրէն լեցուեր է: Ծնորհակալութիւն յայտնեց յուզմամբ, բայց Սպանուհին ընդմիջեց զինք իսկոյն.

— Ծնորհակալութեան տեղի չկայ. եղածը մեծ բան ծը չէ որ. ժամանցի պէս բան ծը...

— Բայց կրնայիք ձեզի համար ընել այդ աշխատանքը:

— Օ՛, բացազանչից Սպանուհին ժպտելով ու բազուկի անփութ շարժումով:

Բարեկամացած էին արդէն: Սպանուհին դարձանքով տեղեկացաւ իր զարգացման աստիճանին, ու կարեկցութեան զգացում ծը զինք ընդլիցեցուց որ Արամ այդքան պաշարով եկած էր հոս, լուրիայի աշխատանոց ծը: Անխելքութիւն չէ՞ր յարմար զրադուծի ծը հետաճուտ չըլլալը: Արամ աւելորդ համարեց բացատրութիւններ տալ անոր եւ պատճել իր ձախողութիւնները, ու մանաւանդ յաջողութեւ ահռելի դժուարութիւնները օտարականի իր հանգամանքին պատճառաւ:

Ալճերուհիին աչքերը արատսովոր յաճառութեամբ ծը կը սլաքուէին Արամին: Վարդուհի վերսկսած էր երգել: Իրենց նուագարանները ներգաշնակողներու խումբ ծը կարծես ըլլային բոլոր հոս գտնուողները, նոյնատեսակ ժողովրդ ծը կը լեցնէր սրահին մինչեւ ամենահեռաւոր անկիւնները: Արամ կ'աշխատէր հիմա, միտքը մէկ կողմէ պարկը կարելի եղածին չափ շուտ լեցնելու մտահոգութեամբ յափշտակուած, ճիւս կողմէ թափառելով անցեալի ոգեկոչումներու խառնուրդի ծը մէջ:

Իրիկուան ձեկնուծի պահուն պառաւ Խաւաւ. հին կրկնեց իր խրատը, ու Երամ, տղու հնազանդութեամբ եւ անբացատրելի զգացումէ ճը ճղուած, խուսափեցաւ Ալճերուհիէն ու ածապարեց պանդոկ:

Իր աշխատանքի երրորդ առաւօտուն էր. տեղը չհասած, Սպանուհին դէմն առաւ, եւ ուրախ շեշտով ճը ըսաւ որ ֆոնքրմբերեսը զինք տեսնել կ'ուզէ: Հակառակ Երամի պնդումներուն, ան յամառեցաւ թէ պատճառը կ'անգիտանայ: Սակայն իր արտայայտութենէն բացայայտ էր որ գիտէ: Եթէ անոր ուրախ շեշտը չըլլար, Երամ պիտի վրդովէր այն հրաւերէն, ու կասկածէր որ պիտի ծածբուի: Անհոգ ու հանդարտ սիրտով զնաց: Երբ կրկին երեւցաւ, դէժքը կը ճառագայթէր, փութաց անծիջապէս Սպանուհիին ձօտ:

— Կ'ընդունիր՞ որ իրաւունք ունիմ ձեզի հանդէպ նեղանալու:

Միւսը, անակնկալի եկած, իր խոշոր աչքերը զարմացմամբ դարձուց Երամի որ խոժոռ արտայայտութիւն ճը կը ջանար պահել իր դէժքին վրայ:

— Կը վայլէ՞ ձեր ըրածը:

— Բայց... բայց... կը կծկմար Սպանուհին գրեթէ գունատած:

Ձեռքը առաւ իր ափին ձէջ եւ ուժգնօրէն սեղմելով.

— Չհասկցա՞ք տակաւին ձեր յանցանքը:

Ու ձէկէն ալ չկարենալով զսպել իր խնդուքը.

— Ինչո՞ւ պահեցիք ինձմէ ինծի համար ձեր ըրածը: Նախընտրելի չէ՞ր ձեզմէ լսելս: Ենորհակալութիւն, իմ սիրելի Սպանուհի: Եթէ կիթառ ճը ունենայի, լուսընկաջ գիշերով հաւատացէք որ կուգայի ձեր պատուհանին տակ ցայգերդ ճը նուագելու: Բայց համարեցէք որ այդ է արդէն ըրածս: Կը կարծիք: Պէտք չկայ, բնաւ պէտք չկայ. ինծի վաղուց ծանօթ է որ Սպանիոյ վարդերը կարծիր ու կրակ կ'ըլլան, ու աղջիկները ձէյ ձէկ վարդ: Նորէն շնորհակալութիւն, օրիորդ Քառմէն:

Անցաւ նոր գործին: Ցանըհինգ փրանք օրական պիտի ունենար: Սեղանի ճը առջեւ նստած աշխատաւորներու պատկերը պիտի թուազբէր: Եւ այս հանգիստ գործը կը պարտէր Քառմէնին որ իր ծասին խօսած էր ֆոնքրմբերեսին:

Իր պզտիկ առանձին սեղանը սրահին ծայրն էր: Սջին՝ ստրկողներն էին ծինչեւ ծիւս ծայրը: Իրեն ամենէն ձօտ գտնուողները երկու երկատարդ

Փրանսուհիներ էին, ձէկը ծիշտ ժպտուն, կլոր երեսով, որուն հետ Երամ անծիջապէս կատակել սկսաւ: Միւսը անժպիտ, բայց աչքերը եւ սրունդները առաջին իսկ վայրկեանէն Երամի արիւնը խենթեցուցին: Աղջիկը չէր իսկ նայեր իրեն: Միջոց ճը սրունգը նետեց ծիւս սրունգին վրայ, ու Երամի նայուածքը չկրցաւ անկէ դատուիլ:

— Ի՞նչ կը նայիս ատանկ, եղածը սրունդ ճըն է... Երամ յանկարծակիի եկաւ, կարճեցաւ:

Անիկա լայնօրէն կը խնդար. աչքերը անդիմադրելիօրէն խռովիչ էին ու ցանկալարոյց: Ձեռքը տարաւ փէշին, բայց զայն վար իջեցնելէ առաջ, բարձրացուց ու ղիտերուն սպիտակութիւնը ճառագայթի խորձի ճը նման խաղաց: Երամ շրթունքները խածաւ գրեթէ, ու աչքերը բռնկեցան:

— Մի՛ պարապ տեղը իրար անցնիր, կը խօսէր աղջիկը հանդարտօրէն ու հեզմական ժպիտով ճը,— պզտիկ ես տակաւին...

Ապտակ ճը ընդունած ըլլար կարծես Երամ, ցնցուեցաւ.

— Կը կարծե՞ս...

— Պա՛հ, յայտնի բան ճըն է ատիկա...

— Եստ ղիւրին է սխալդ հաստատելը, կը բաւէ որ...

— Կը կարծե՞ս, ընդծիջեց այս անգամ անիկա:

— Սպասէ՛ կէսօրին, ու եթէ չես վախճար, կը տեսնուինք:

Մեծ ճը խնդաց.

— Ես վախճա՞մ... Նայէ որ կէսօրին դուն վախէդ ծակ ճը ծտած չըլլաս...

Խնդացին իրարու ասպարէզ կարդացողներու նման: Ու կէսօրին անցան լեցուն պարկերու սրահը: Երբ վերադարձան.

— Հարցուր որ պատճէ, ըսաւ յաղթական երեւոյթով ճը Երամ ծիւս Փրանսուհիին:

Բայց անոնք ծարելու աստիճան կը խնդային, ու Երամ կը մնար շուարած, կը ջղախնար արդէն, ու պիտի պոռար, երբ նկատեց որ կը հանդարտին:

— Վերջապա՞ւ, յարեց նեղսիրտ ճը:

— Վա՛յ, պզտիկս կը բարկանայ ալ եղի:

— Գիտե՞ս ինչո՞ւ կը խնդայինք, կը բացատրէր կլոր դէժքով Փրանսուհին, որովհետեւ եկած օրէդ ի վեր անոր աչքը վրադ մնացած էր: Ուղածը աս էր արդէն...

— Հասկցա՞ր Հիմա, պղտիկա:

Արամ ուղեց պոռալ, հայհոյել, բայց անոնք կը խնդային նորէն, ու զգաց որ այդպէսով ծիծաղելի պիտի ըլլար: Զսպեց ինքզինքը, ուսերը թօթուեց ու հեռացաւ: Սակայն հետեւեալ կէսօրին նորէն հետեւեցաւ անոր լեցուն պարկերու սրահը, ու մնացին հոն երկար ժամանակ:

— Նշանածս անտելու է, ըսաւ անգամ ճը խնդալով Արամին:

— Ի՞նչ, նշանուած ես որ, հարցուց Արամ ապշահար:

— Զարժանալիք ի՞նչ կայ որ հոս... Ահա-ւասիկ, նայէ՛:

Ու ցոյց կուտար երիտասարդ տաղձագործը զոր Արամ յաճախ տեսած էր աշխատանքի ծիջողին:

— Բայց քանի որ չես սիրեր զինքը...

— Ո՛վ ըսաւ քեզի որ չեմ սիրեր, ընդմիջեց անիկա գրեթէ ջղայնորութեամբ, սըւոր նայէ անգամ ճը, կը լսե՞ս, Թէրէ՛ղ...

Յետոյ, խնդալով.

— Բայց դուն տարրեր, դուն տարրեր: Ձեռ հասկնար դուն սակայն...

Լիճերուհին նկատելով իր նշանակալից ակնարկներուն անհետեւանք մնալը, այժմ չէր խօսեր անգամ իր հետը, ու Արամ անգամ ճը ցնցուեցաւ անոր կատաղութեամբ լեցուն նայուածքին ներքեւ: Ուրիշ անգամ ճը երբ կը խօսէր Պրանսուհին հետ, անցաւ իրենց ծօտէն, ու շշնջաց թունոտ ճը.

— Սա՛լ Արմենիկն (1):

Արամ չլսել ձեւացուց:

— Որովհետեւ սուրճոյ անվաճ մնաց, — նետեց անոր Պրանսուհին արհամարհական ժպտով ճը:

Արամ շուարած էր: Երկու կիները պահ ճը նայեցան իրարու, ծին կատաղութեամբ, իսկ ծիւար յաղթականի ճը հպարտութեամբ:

— Ինքզինքդ ծի՛ ուտեր, մա տել, Թաղիդ ճէջ ծխիթարող չի պակսիր:

Այնուհետեւ Արամ նշմարեց որ Լիճերուհին կը հետեւի իրենց, ու վատ նախազգացումով ճը լեցուած, զգուշացաւ անկէ, հակառակ որ Պրանսուհին կը յորդորէր հանդիստ մնալ:

(1) Աղսոս Հայ:

— Հոգդ ծի՛ ըներ դուն, ձգէ այդ բողբ ուղածին չափ ճեր ետեւէն պտըտի:

Շարաթ առաւօտ ճը Սպանուհին ըսաւ իրեն որ հայրը եւ եղբայրը կ'ուզեն զինք տեսնել:

— Կարծեմ գործի ճը համար է, — հասկցուց տարտամօրէն Արամի պնդութեան վրայ:

— Լաւ կ'ըլլայ որ այս իրիկուն գաք, ըսաւ յետոյ:

Արամ ուրախութեամբ հաւանեցաւ:

Կէսօրին երբ պարկերու սրահէն դուրս պիտի ելլէին, Լիճերուհին դուռն առջեւ կեցած էր, ու իրենց կը նայէր տարօրինակօրէն շողացող աչքերով: Արամ սարսուաց:

— Քանի՛ պիտի վճարեն այդ պաշտօնիդ համար, պոռաց անոր երեսին Պրանսուհին պփփանքի արտայայտութեամբ ճը:

Միւսը չպատասխանեց, բայց աչքերը սպառնալից էին:

— Թուքիս անգամ արժանի չես, վա, իմիւքէ՛ն, աւելցուց դէպ ի առաջ քայլ ճը առնելով:

— Պարկերուն ետեւէն ելլողը ես չեմ, պատասխանեց Լիճերուհին ժահրոտ շեշտով ճը:

— Թա կ'եօ՛լ, եթէ ոչ երեսդ կը կոտորեմ, սպառնաց Պրանսուհին ետ դառնալով ու անոր մօտենալով:

— Քեզ տեսնեմ, ի՞նչ կը սպասես:

Դեռ չաւարտած ապտակը իջաւ երեսին: Ու փաթթուեցաւ իրարու ճաղերուն: Արամ շուարած էր ընելիքին վրայ, ու կ'երկմէր զատելու եւ կամ ճարդ կանչելու մասին, երբ կուտողներուն աղաղակներուն վրայ կը հասնէին արդէն: Դժուարաւ կըրցան զատել: Պրանսուհին նշանածը դայն կը հարցուիորձէր պատահածին վրայ, բայց ան չէր պատասխաներ ու կատաղութենէն կուրծքը հեւքոտ շնչառութեամբ ճը կ'ելեւէջէր: Լիճերուհին սակայն կը պոռար.

— Որովհետեւ զինքը տեղայ աղտոտ Հայուն հետ այստեղ, անոր համար վրաս յարձակեցաւ կատղածը...

Ատաղձագործը այն ատեն սպառնալից ծօտեցաւ Արամին. անմիջապէս սակայն Պրանսուհին հասաւ, ու վճռակոտ.

— Չգաչիս, ու ժր դր փա՛հ:

Տղան պահ ճը տատամեցաւ, յետոյ զսպուած կատաղութեամբ ճը.

— Անգամ ճըն ալ չծօռնեաւ նշանածիս, թէ ոչ վերջին օրդ է, սա՛լ Արմենիէն:

Արամի արիւնը գլուխը ցտակեց, ապտակ ճը, երկու՝ երեսին: Միւսը ձեռքը գրպանը կը տանէր, երբ Յրանսուհին ցտակեց ու անշարժացուց զայն:

— Պարո՛ն, հետեւեցէք ինձի, լսուեցաւ ֆոնքրքրեքեքին ձայնը, ու Արամ գնաց ետեւէն:

— Այս պատահածէն վերջ կը հասկնաք անշուշտ սր ձեր հոս մնալը կարելի չէ: Ձեր հանգըստութեանը իսկ տեսակէտէն լաւ չէ: Անցէք գրասենեակէն հաշիւնիդ փակելու համար:

Արամ Սպանուհիին լուր տալէ վերջ որ իրիկ-ուան ղիճացի սրճարանը պիտի սպասէր իրեն, ձեկ-նեցաւ:

Դուրսը ցուրտ հով ճը վայրենի եղանակով ճը կը շրջագայէր: Արամ վերարկուին օձիքները վերցուց, ու գոհունակ ծարգու ճը նձան սկսաւ սուլել: Գործէն ելլելը ոչ ձեկ տրտմութիւն կը պատճառէր իրեն. ասիկա անշուշտ այն յոյսէն զոր կը ներշնչէր իրեն Սպանուհիին խօսածը: Ուրախ էր ծանաւանդ անոր համար որ անարգանքը ձաքրած էր փառաւոր կերպով ճը:

— Իշո՛ւ կտոր, կը ծաածէր ատողձագործին հասցէին: Ու կուշտ ճը խնդաց խորհելով որ անոր նշանածը... Փլաս տ'էքս երբ հասաւ, դժուարաւ կը շնչէր հովին սաստկութենէն: Մտաւ սրճարան ճը: Յանկարծ յիշեց որ քանի օր է պատասխանած չէ իր սիրելի Խաչիկին: Թուղթ գրիչ ուղեց գրելու համար:

Սիրելի Խէչօս,

Դուրսը հով ճը կայ, այնպիսի հով ճը զոր անկարելի է կարենաւ երեւակայել առանց զգացած ըլլալու: Մարտիկոյ հոգին է ատիկա, միսք-րալը: Խենթ, վայրենի, կարծրածորթի ճը ունուձով, խորամանկ ու կռնակէզ հարուածող: Կը հասնի վրադ երբ բնաւ չէիր սպասեր անոր: Գրեթէ ճիշտ արեւոտ օրերը փողոց կ'ըլլէ, կարծես համաճայնած ըլլայ արեւին հետ բեզ խաբելով անակնկալի բերելու համար: Թերեւս խորհիւ որ այս հովը չի վայրեր Յրանսայի, ու Թուրքիոյ ձեջ իր յարձար տեղը պիտի ըլլար: Բայց գիտե՛ս ի՛նչ ըսել է «սա՛լ Արմենիէն»: Հազար երանի կեալուրին: Աստուած վկայ կը փնտռեմ զայն: Զուպուշնաս այս փափաքիս համար: Հոս

կ'երթաս քիլօ ճը ձուկ գնելու, ու երբ չուզես աչք գոցել պակաս կշիռին, երեսիդ կը պոռան. սա՛լ Արմենիէն: Բնկեր ճը ճանչցայ որ ճերժած ըլլալուն համար պանդոկապետուհիին հետ պառկելի, դարձաւ սա՛լ Արմենիէն: Սրճարանը երկու սուի տեղ հինգ սու նուէր կուտաս, ու երբ սուրճիդ ձեջ ճանճճ ճը գտած ըլլալուդ համար ձեղճութեամբ դիտողութիւն կ'ընես կառնօնին, սուրճին տեղ դա՛ն է որ կ'ըլլաս սա՛լ Արմենիէն: Այ ճը դառնաս, նոյն, ձախ կը դառնաս, նոյն: Կուզե՞ս սալ չըլլայ, պէտք է դառնալ խուլ: Հայերուն համար ծանաւոր բաժնակի վաճառատուն ճը բանալ պէտք պիտի ըլլար այդ պարագային: Ու դուն որ առեւտրականի խճոր ունիս, խորհուրդ կուտամ քեզի այս ծախին լրջօրէն ծաածել:

Հիճա ինձի պիտի ըսես որ ռաճիկն է որ այսպէս կ'արտայայտուի, իսկ տաճիկներուն պեսերը վարժապետն էին ժողովուրդին: Իրաւունք ունիս, սիրելի Խէչօս: Այս տարբերութիւնը կայ, պէտք է ընդունիլ: Յրանսայի արտերը ճշակ չունին, դործարանները բանուոր չունին, իսկ պանդոկները, խե՛նթ ես. ինչո՛ւ համար 20—30 ֆրանք ամսավճարով սենեակ պիտի շարունակեն տալ: Ամենաաժանը 200 ֆրանք է հիճայ: Ապրի՛ն Հայերը, Ռուսերը եւ բոլոր զաղթականները: «Բաց եմ մեր դուռները մեր փոքրիկ դաճակցիցին համար ու իր արիւնը քափեց բոլոր նակասներուն վրայ»: Բաւական է որ քան արին թափեցինք, այսուհետեւ քիչ ճըն ալ բրախք եւ կեանք թափենք: Ապրի՛ եւրոպան: Ի՛նչ ծարգարէօրէն պաշտառատես եղան ճեր յեղափոխականները, դատարարակները եւ բոլոր տեսակի բոլոր դորձիչները... Յրանսա՛, երկիր ազատութեան, եղբայրութեան ու հաւասարութեան... ճեր երկրորդ հայրենիքը: Կ'երդնուձ որ այդպէս պիտի ըլլայ սակայն, եթէ ճեր առաջին հայրենիքը Թուրքիան սեպենք...:

Գործը առատ հոս, եթէ բաղուկիդ ու ճկաններուդ կը վստահիս: Գրասենեակները, գոնէ ճինչեւ հիճա, «օտարական չենք ուղեր»: Ուզած ատենդ սակայն «լեժիօն եքրանժեքը» կ'ընդունուիս: Պետական է անիկա, ու Մարտքը հոգաճաւ ճը ունի որ կը կոչուի Ռիֆ:

Ես ճինչեւ հիճա եղայ սպասաւոր, խոհա-

րար, լուքիա ճաքրող, իսկ այս պահուս փողոցներու երկրաչափ: Կրնաս աւետիսը տալ Գաւաֆեանին, դպրոցը մաթեմատիքի ձեռք իր յաջող աշակերտներէն էի, գիտե՛ս: Ի՞նչ յաջողութիւնս լսելով թող փէշը գայ քիչ ճը:

Հոս բոլոր կիները կարելի է ցանկել. գոնէ ծինչեւ Հիմա դէպքերը այդ համագումը տուած են ինծի: Քրիստոս եթէ քոստերոցը դարուն աշխարհ գար, Մարիամներու յիշատակութեան համար ծիանն աւետարանի ծառայով ծառայող հատոր ճը պէտք պիտի ըլլար: Կ'երեւի Ստուած ատիկա խորհելով է որ զայն քսան դար առաջ երկիր դրկեր է: Աճէն պարագայի օգտուողները բողոքականները կ'ըլլան ծիանն, քանի որ իրենց ճրի բաժնած սուրբ գիրքերուն համար կրկին ծախք պիտի ստիպուէին ընել...

Մի' ճոռնար աստի՛ն աստի՛ն հայրս ծայրս երթալ տեսնելու: Կարօտին քեզձէ կ'առնեն, ճեղք են անոնք ալ: Եթէ ի՞նչ վիճակս բարեխառն, անշուշտ առաջին գործս պիտի ըլլայ գիրենք հոս բերել: Յոյս ունի՞մ դեռ սակայն, քանի որ, ինչպէս ըսի, Յրանսա ճեր երկրորդ հայրենիքն է:

Հարկաւ կը գրես ինծի շուտով ու երկար:

Համբոյրներով

Քոյդ

ԱՐԱՄ

Յ. Գ.— Հասցէս նոյնն է: Պանդոկապետութիւն ինծի սա՛լ Արմէնիէն բնաւ չ'ըսեր:

Փողոց ելաւ նորէն: Պահ ճը ճտածեց պանդոկ երթալ, բայց ինքզինքը յոգնած զգաց: Եղուարդին երթալու ատեն կէս ճամբէն հրաժարեցաւ: Այս իրիկուն իսկ պիտի տեսնար զայն, քանի որ իրենց կազմած ճիւղիւնը առաջին հանգէսը կուտար արդէն, ու յետոյ չուզեց գործէն ընել զայն: Սինչեմ ճը գնաց, մնաց հոն ծինչեւ վեց ու կէս: Եթեմին աշխատանոցին դիմացի սրճարանն էր ու երբ Սպանուհին եկաւ, գացին վարի անկիւնէն Էսթաքի հանրակառքը առնելու: Գնացքը երեք քառորդ տեւեց: Ճամբու ընթացքին երկուքն ալ գրիթէ լուռ մնացին: Տեսակ ճը անձկութիւն կը օրէր իրենց վրայ, ու անհասկնալի զգացում ճը արգելք կ'ըլլար սր շողակրասն: Երան կը գիտէր անոր խոշոր աչքերը, թուի ճորթը, բայց ճիշտ ալ նայուածքները ճկրցան հանդիլ անոր նուրբ սրունդ

նորուն վրայ: Ակնթարթ ճը ճիանն աչքերը սեւեռեց անոր բաց վերարկուէն յայտնուող առողջ կուրծքին, եւ ուրիշ տեղ կը նայէր արդէն երբ Քառնէն, գաղանթէն հետեւած ըլլալով անոր աչքերուն, ճէջքը կը շտկէր ու կուրծքը դուրս կը ցցէր: Ժպտեցան երբ հանդիպեցան աչք աչքի: Հանրակառքին յանկարծակի կանգ առնելուն հետեւանքով Երան իր բոլոր ճարձիւնովը ինկաւ անոր վրայ, ու անոր գիտէն գաղթութիւն ճը անցաւ իրեն, բայց փութաց հեռանալու նորէն, ծինչ աչքերը վար կ'առնէր:

Հանրակառքի կայարանէն հազիւ քանի ճը քայլ հեռու էր Քառնէնի բնակարանը: Պզտիկ, շատ պզտիկ տուն ճը: Փողոցի դուռնէն անճիջապէս ներս աջին սենեակ ճը: Գուռ բացողը երիտասարդ կին ճը: Եղբօրը կինը: Վերէն իջան հայրը եւ եղբայրը:

Հազիւ ճանթացած ու նստած, հայրը, յիսունը անց բայց դեռ կայտառ, ճայնեց.

— Գինի' բեր, կինիկ:

— Երթամ բերեմ, ուզեց հարսը եւ ոտքի ելաւ, բայց հայրը իսկույն ճիջածուեց.

— Նստէ', դուն նստէ', անոր գործը ի'նչ է: Յետոյ դառնալով Երանի'.

— Սիրուն է հարսս, հէ՛:

Ու կը խնդար աչքերու տարօրինակ փայլով ճը: Երան կը ժպտէր: Հարսը զուէր կը կախէր, շիկնած: Եղբայրը, թիկնեղ ու երեսուննոց երիտասարդ ճը, անժպիտ ու լուռ, ճխածորճը կը ճիւէր ու աչքերովը կը հետեւէր արտաշնչուած ճուխին:

Այս ճիջոցին ներս ճտաւ երեսուննոց կին ճը, գինիի շիշով ու բաժակներով ճանրաբեռնուած: Հայրը կը փութար ճանթացնել.

— Կինս: Սիրուն է կինս, ճէ՛:

Ու նորէն աչքերու տարօրինակ փայլով ճը կը նայէր իր տղուն որ այս անգամ ճխածորճը բերնէն վար առած, ճեշտակի կը նայէր այդ կնոջ որ իր ճայրը ճէր կրնար ըլլալ: Երան գուշակեց դիւրուածքը որ հօրը երկրորդ կինը պէտք է եղած ըլլար: Կինը, զլխահակ, ճիշն ու բաժակները կը գետեղէր սեղանի ճը վրայ: Երան անախորճ տպաւորութիւն ճը զգաց աչքերու անհասկնալի այս խաղերէն: Հօրը դարձանալի գուարթութիւնը, տղուն խորհրդաւոր լուծիւնը, ու երկու կիներուն զլխահակ վիճակը, իրեն խորհիլ կուտային որ այս յար-

կին տակ օրերը պէտք է անցնին անսովոր եղանակով ծը ու հոգիները իրենց բնական կեանքը չէ որ կ'ապրին:

— Կինս սիրուն է, չէ՞, կը կրկնէր հայրը դէպի իր տղան աչքերու քթթուծով ծը:

— Հիմա կ'ուզես որ ձեր հիւրը հակառակը ըսէ, — խօսեցաւ տղան ժպիտով ծը: Շեշտը սակայն կը ձառնէր գսպուած նեղսրտութիւն ծը:

Քառձէն բաժակները լեցուցած էր արդէն:

— Իսկ ձերնք ձեր գործին յաջողութեա՛նը, սիրելի բարեկամ, խօսեցաւ հայրը իր բաժակը վերջնելով:

— Յաջողութեա՛նը, ծաղիկներն բոլորը:

Գործը կ'ըմբռնէր գործարանին ձէջն էր, ուր տղան բանուորներու խումբի ծը պետն էր: Խօսած էր փոխանորդին՝ Արամին համար, ու անկիա յայտնած էր որ օգնական գրագրի ծը պէտքը ունին:

Արամ հրճուեցաւ, ու չգիտցաւ ինչպէ՛ս ջնորհակալութիւն յայտնել: Ձգեցին սակայն ու որոշելէ յետոյ որ երկուշաբթի առաւօտ անցնի, խօսակցութիւնը դարձաւ տարբեր նիւթի:

Առարկելով որ ճաշի ատեն է ու չ'ուզեր իրենց հիւրասիրութիւնը չարաչար գործածել, Արամ հրաժեշտ առաւ անոնցմէ: Քառձէն պիտի ընկերանար իրեն ծինչեւ հանրակառքի կայարանը: Դուռնէն դուրս չելած, հայրը Արամի դառնալով.

— Աղջիկս սիրուն է, չէ՞:

Արամ շփոթեցաւ, ու պատասխան ծը չգտաւ: Աղջիկը, նեղսրտած, կը նայէր հօրը: Լայն շունչ ծը առաւ, երբ ինքզինքը փողոցը գտաւ:

— Տարօրինակ դտար հայրս, կը խօսէր Քառձէն, ծինչ դանդաղօրէն կը քալէին ձութ ու նեղ փողոցէն: Իր երկրորդ երկտասարդութիւնը, կնոջ համար խենթ կ'ըլլայ: Անշուշտ հասկցար որ բուն ծայրս չէ այդ կինը: Եղբօրս համար սակայն անոր ներկայութիւնը անցանկալի բան ծը չէ...

Ու կը խնդար տրամախառն շեշտով ծը: Արամ նախեցաւ անոր երեսին վրդոված արտայայտութեամբ, ու չուզելով հասկնալ ակնարկութիւնը:

— Այո՛, ճիշտ այդպէս, չես սխալիր: Սիրուն կին է: Հայրս սիրուն գանկով առած է զայն, ու եղբայրս ալ սիրուն գտաւ իր կարգին: Այն ատեն հայրս ածուանացուց զայն, որպէս զի ինքն ալ հարսը սիրուն գանկէ...

Արամ անկարող եղաւ բացադանջութիւն ծը զսպել: Քառձէն կը շարունակէր.

— Է՛, այդպէս է, ի՞նչ ընենք: Բոլորս ալ գիտենք ճշմարտութիւնը, բայց բոլորս ալ չգիտնալ կը ձեւացնենք: Արդէն ի՞նչ օգուտ իրար ձեղադրեւէն... Պատահելէ՞ն վերջը: Կարեւորը անկուձէն խուսափելն էր: Այս անկուձը վերականգնուծ չունի:

Արամ ապշահար երեւոյթով կ'ունկնդրէր Քառձէնին: Անոր խորհրդածութիւնները ձանաւանդ գինք անսպասելի երեւոյթի ծը առջեւ կը դնէին: Մտածումները այնքան թափով այժմ կը խուժէին իր ուղեղէն ներս որ անկարող եղաւ տիրող ծառախաղին ձէջ լոյսի ծը պայծառութիւնը սփռելու: Կը քալէին ծիշտ ձութ փողոցէն: Հովը անհետացած էր ու ցուրտը չէր ազդեր: Դարձուածքէն անդին Արամ յանկարծ ինքզինքը գտաւ ծովին առջեւ: Դարձաւ զարմացմամբ Քառձէնին.

— Ուղեցի քեզի գիշերով ձեր ծովը ցուցնել: Գե՛շ ըրի: Մովը կը սիրես, չէ: Ձէի սխալեր ուրեմն: Դեռ կանուխ է, կրնանք քիչ ծը նստիլ հոս:

Ու նստաւ: Արամ հետեւեցաւ անոր օրինակին: Լայն տարածութեան ծը վրայ ծովը կը փռուէր աջ ու ձախ: Ծառ խորունկէն փարոսի ծը լոյսը ձերթ ընդ ձերթ բացլսփիկ աչքի ծը պատրանքը կուտար: Ձախ ծայրին թառած քաղաքին լոյսերը երեւոյթը ունէին ծառերու ծիւղերէն կախուած տօնալապտերներու: Մո՞վ: Ու Արամ տարուեցաւ անոր կախարդանքէն: Քառձէնի ձայնը օրօրի պէս եկաւ իրեն ու բառերը չհասկցաւ: Որքա՛ն գիշերներ աչապէս ինք գացած էր փռուիլ Ռսկեղջիւրի ափին, եւ ուղեղը զոյ՛ երազած: Կը յիշէր այժմ այդ անվերադարձ օրերը, եւ քաղցր զգայութիւններ իր ձէջ կը սկսէին արթննալ: Ալիքները ձեղձ հծծիւններով կուգային փշրուիլ աւազներուն վրայ, ու իւրաքանչիւր անգամին Արամի հոգին կը ծաքբէին այս օտար երկրին ձէջ ստացածներէն, ու ան կը դառնար հետզհետէ նախկին տղան: Չզգաց անգամ որ Քառձէնի ափերը իր ձեռքերուն ձէջն են: Չզգաց նորէն որ իր ձեռքերը կը հանգչին անոր հեւացող ծիծերուն վրայ: Քառձէն իր աճբողջ հասակովը գրեթէ երկնցած էր ու զլուխը կրթնցուցած Արամի կուրծքին: Որքա՛ն զօրաւոր էր կախարդանքը: Քառձէնի բազուկը ինկաւ իր զիտաին: Ան, աչքերը հօրիցունին, կ'ապրէր իր յիշողութեանց ու սգեկոչումներուն հետ: Չզգաց

նսրէն որ Քառձէնի ձեռքը իր գիւտէն վեր բարձրացաւ: Օրեր, անվերադարձ օրեր: Իրեն թուեցաւ որ հրաշքով փոխադրուած է իր երկիրը, ու քիչ վերջ երբ ոտքի ելլէ, քանի մը քաջ անդին իր բնակարանին դուռը պիտի իր դէմն առնէ: Քառձէնի շրթունքները կը ծօտենային իր բերնին: Անոր շունչը եկաւ երազի պէս խաղալ իր դէմքին վրայ: Բայց յիմարի պէս ցնցուեցաւ երբ հպուծը զգաց իր բերնին դէմ:

— Ի՞նչ եղար, Արամ,— կը հարցնէր Քառձէն հեւանքով:

«Հայրս սիրուն կը գտնէ իր հարսը ու եղբայրս սիրուն կը գտնէ իր հօրը կինը...»:

— Սիրուն չե՞՞մ քեզի համար, Արամ...

— Կը բաւէ՛, — պոռայ Արամ ընդվզուծով ու խելքը դարձած:

Աղջիկը, սարսափահար, լուրջ: Մօտէն լսուեցաւ հանրակառքի մը ձայնը: Անդիմադրելի կանչի մը հնազանդողի պէս Արամ վազեց իր սրունքներուն բոլոր արագութեամբը: Եթէ տեսնէր սակայն որ Քառձէն, պառկած հողին վրայ, կը հեկեկար բարձրաձայն, թերեւս այն ատեն... թերեւս այն առտեն... բայց ծովը աւելի բարձր կ'արտասուէր, բայց Արամի հոգին զարհուրելիօրէն կ'արիւնէր:

Ժամը տասին կը ծօտենար երբ քաղաք հասաւ: Վազեց հանդէսին: Արա՛հը լեցուն էր երկսեռ բաղձութեամբ մը: Եզուարդ եւ Զարեհ ծօտեցան:

— Ո՞ւր մնացիր ծինչեւ հիմա:

— Գործ մը եղաւ, չկրցայ աւելի կանուխ գալ:

Նշմարելով անոր անսովոր արտայայտութիւնը, չպնդեցին: Մնացին անխօս ու ոտքի: «Հայաստան»ի խմբագիրը, Եւդիշեան կը բանախօսէր: Արամ ընթացքէն հասկցաւ որ վերջանալու ծօտ է:

«... Ու դուք, սիրելի հայրենակիցներ, ծի՛ծոռնաք որ Ֆրանսա մեր երկրորդ հայրենիքն է...»:

— Ինչպէս առաջինը Թուրքիան,— քիչ մնաց պոռար Արամ:

«... Այն Ֆրանսան որ պատմութեան կտակեց Մեծ Յեղափոխութիւնը, որ ծարղկութեան բերաւ վեհ ու ազնիւ սկզբունքներ, ազատութիւն, հաւասարութիւն եւ եղբայրութիւն...»:

Մտփահարութիւն:

— Չկա՞նք մէկը որ պոռայ սա՛լ Արմենիէն,— Արամի ներսէն խօսեցաւ ձայն մը:

«... Բազմաւոր ենք մենք որ տեսանք այս

օրը, Ֆրանսայի մէջ ապրելու օրը: Աչքերնիս բանանք ու սորվինք: Նոր, մեծ դպրոց մը թող ըլլայ այս երկիրը մեզի: Ու մեր կրցածին չափ շուտ ու շատ բան սորվինք: Մերինէն անհունօրէն աւելի յառաջադէմ բազաքակրթութեան մը ծոցն ենք: Մեր հայ հոգին պահելով հանդերձ, գիտնանք սակայն զայն բարձրացնել այն օրինակներով որ աճէն վայրկեան կը ներկայանան մեր աչքերուն այս քաղաքակիրթ երկրին մէջ:

— Նշանածս է ան, բայց դուն տարբեր, դուն տարբեր... — կը խօսէր ձայնը Արամի ներսէն:

«... Ես կը հաւատամ որ մենք, մեր ցեղային բնատուր եւ անզուգական ձիրքերով, պիտի գիտնանք օգտուիլ զժրագող պարագաներու մեզի ընձեռած այս բարեբաղդ պատահութենէն, ու մեր յաջորդ սերունդը պիտի կերտուի այնպէս մը որ ծարղկային քաղաքակրթութեան մէջ պիտի գրաւէ ամենայառաջադէմ երկիրներու հաւասար տեղ: Այդ ապագային վստահ անկախութեամբ, գոչենք ամենքս ծիարբերան «Ապրի՛ Ֆրանսան»:

— Երթա՛նք, առաջարկեց Արամ իր ընկերներուն:

Դուրս ելան, դացիի սրճարան մը: Արամ հետզհետէ ինքզինքը կը գտնէր: Եզուարդի հարցապնդումներուն պատասխանեց ի վերջոյ:

— Անգործ եմ նորէն, անոր համար արածադրութիւնս լաւ չէր: Բայց հիմա անցաւ, ծոռնանք ա՛լ:

Ու զուարթացան: Բաժնուելու ատեն յանկարծ Եզուարդ բացազանչեց:

— Աւետիս մը ձեզի, տղա՛ք, քիչ մնաց ծոռնայի: Չեմ կասկածիր որ ձեզի համար ալ ընտանեկան կեանքը նախընտրելի է ներկայ այս վիճակէն: Այսօր նաճակ առի տունէն, երկուշաբթի օր ծայրս եւ քոյրս հոս կ'ըլլան: Հրաշալի օրեր կ'անցընենք, այնպէս չէ՞:

Նրբ իր սենեակը ելաւ, Արամ իր սեղանին վըրայ նշմարեց նաճակ մը: Քովը թուղթի կտոր մը կար, վրան գրուած.

«Դժբաղդութիւն. աճուսինս այսօր վերադարձաւ: Բայց հոգ մի՛ ընէր: Դուռդ բաց ձգէ, կը կարդադրեմ ու կուգամ:

ԺԷՐՄԷՆ

նամակը ծնողքէն էր.

Սիրելի զաւակս,

Ուրախ լուրերով առնելով, ձեռք ալ ուրախ եղանք: Հայրիկը ծիշտ ծիւննոյն ֆապրիքան կ'աշխատի: Աճէն օր քու վրադ կը խօսինք, ուրիշ խօսք չունինք, Քու նամակդ ձեզի կեանք կուտայ: Ինչո՞ւ Համար աւելի շուտ շուտ չես գրեր: Մեզի առանց նամակի ձի՛ ձգեր: Խենթի պէս կը բանանք ու տասը անգամ կը կարդանք, լալով խնդալով: Մեր ուրախութիւնը ասկէ վերջ քու նամակդ է ծինակ: Ա՛խ, կարելի ըլլար, ձեռք ալ քովդ գայինք, ամա ցամաք հաց ճը ծինակ ուտէինք:

Սիրելի զաւակս, ինքզինքդ աղէկ նայէ, պաղ չառնես, աղէկ կեր, գիշերները վրադ աղէկ գոցէ, պատուհանը բաց չծռոնաս:

Մենք աղէկ առողջ ենք, ձեր ծառիս չծառածես:

Ի՛նչ գրենք ուրիշ: Մենք բան ճը չունինք: Գիտես որ գրել ալ չենք գիտեր: Դուն նայէ որ երկար ու շուտ գրես, եթէ չես ուզեր ձեզի արխարեցնել:

Աստուած քեզի երկար կեանք տայ, ձեր սիրելի ու աչքի լոյս զաւակը:

Քու սիրելի ծնողդ
ՄԱՔՐՈՒՀԻ - ԴԱԻԻԹ

Ընթերցու՛մը լրացնելէ վերջ երկար պահ՛ ճը կեցաւ անշարժ: Երթունքները կը խածնէր ու աչքերը կը գոցէր արցունքները ետ դրկելու համար: Խորունկ հառաչ ճը հանեց կուրծքէն, յետոյ.

— Ես այս տեսակ կեանքը չիտղենեմ...
Հայհոյեց բարձրաձայն, հանուցաւ, ու անկողին ծռնելէ առաջ դուռը բանալիով կղպեց:

(Շար.)

Պ. ԶԱՐՈՅԵԱՆ

ԱԼՊԵԱՆՆԵՐՈՒ ՄԷՋ

ԷՏԼՎ ԱՅՍՆԵՐ ԾԱՂԿԵՑԱՆ

(ՇԷՔԵԱԹ)

Ա.

Գիւղը խորան է, հո՛ն՝ բարձո՛ւնքը լեւան, որուն գառիթափին վրայ արօտավայրեր կ'աճին, կանանչ գորգերու նման, ցօղով բեռնաւոր: Ժայռեր կան ափսոսեղ եզերքը գաշտերուն, որոնց ծերպերուն մէջ ջուրի կաթիլներ ակօսներ են բացեր ուղամանդեայ գիծերով: Զիւն կայ քիչ անդին, հովափն մէջ կախուած լեռներուն վրայ, որոնք առանձին հորիզոնին կառչած, շիթ-շիթ ջուր կը կաթեն անդռնդին մէջ լուռ:

Ալպեանները խորհուրդ են ափսոսեղ, աստղերու կողքին, ամպերով պարուրուած, ուր Աստուած կ'իջնէ, գիշերուան մուլին, ուխտաւորի նման իր աղօթքն ընելու: Զրման օրերուն, գիշերային փոթորիկներ կը բա՛կ կուտան կրանիտէ Ալպեաններուն, որոնց վազաթները, ամպերը պատուելէն, երկինքին մէջ կը տնկուին շանթերուն առջեւ:

Անտառներ կ'այրին, անհո՛ւն անտառներ, այդ բնական լուսավառութեան մէջ, ուր կապոյտ երաշտահաւեր իրենց վերջին շունչը կուտան մեռնելու համար: